Tine Germ

Marina Vicelja-Matijašič: *Ikonologija*

Reka: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze na Reki, 2013, 251 strani

Ikonologija je pojem, ki se je v zadnjih dvajsetih letih trdno zasedel v besednjakih različnih humanističnih ved, beseda, ki je vse bolj domača tudi v širokih krogih laične javnosti in ki so jo sprejeli celo popularni mediji. Gre za priznan in poznan pojem, ki ga lahko človek uporablja v najrazličnejših krogih, ne da bi se moral na hitro ozreti po sogovornikih in ocenjevati, ali bi bilo potrebno, da ga diskretno, nevpadljivo, na hitro pojasni.

Pred dobrimi dvajsetimi leti, ko je bilo na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani vzpostavljeno samostojno področje doktorskega študija *Ikonografija in ikonologija*, ni bilo tako. Celo v akademskih krogih so bile potrebne izčrpne utemeljitve, da je bilo novo študijsko področje sprejeto. Največ zaslug za to ima Nataša Golob, ki je vzpostavila tudi predmet *Uvod v ikonografijo* na dodiplomskem študiju umetnostne zgodovine. Pri tem seveda ni naključje, da je Golobova študentka in naslednica Luca Menašaja (1925–2002), ki je pomembno prispeval k uveljavitvi ikonografije in ikonologije v slovenski umetnostni zgodovini, dolgoletnega profesorja na ljubljanskem oddelku, ki je osebno poznal Erwina Panofskega (1892–1968) in bil njegov velik občudovalec. Treba je bilo veliko vztrajnosti in dela, vendar je ikonologija v Ljubljani med mlajšimi umetnostnimi zgodovinarji kmalu postala *pojem*. Raziskave slovenskih umetnostnih zgodovinarjev so na področju ikonografije in ikonologije prvič dosegle opazno mednarodno odmevnost. Dlje v Ljubljani nismo prišli.

Leta 2003 je bil na filozofski fakulteti reške univerze ustanovljen oddelek za umetnostno zgodovino. Leta 2007 so organizirali prvo mednarodno znanstveno konferenco, posvečeno ikonografskim temam. Konferenca je v nekaj letih prerasla v največji svetovni forum, na katerem se srečujejo vodilni strokovnjaki za ikonografijo in ikonologijo. Leta 2008 je izšla prva številka znanstvene revije *IKON (Časopis za ikonografske studije / Journal of Iconographic Studies)*, ki se je bliskovito uveljavila v svetovni strokovni javnosti in bila v rekordnem času sprejeta v najuglednejše bibliografske baze za področje humanistike. Leta 2010 je bil na reški filozofski fakulteti ustanovljen Center za ikonografske študije (<http://ikon.ffri.hr/index.php?ID=1&lang=Hrv>), prvi tovrstni raziskovalni center v Jugovzhodni Evropi. Leta 2013 je izšla *Ikonologija*, najcelovitejši pregled zgodovine ikonološke metode. Avtorica je Marina Vicelja-Matijašič, ugledna hrvaška umetnostna zgodovinarica, prva predstojnica oddelka za umetnostno zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze na Reki, organizatorica znanstvene konference, glavna

urednica IKONA ter ustanoviteljica in direktorica Centra za ikonografske študije. Priznanja, ki jih je za svoje delo prejela na Hrvaškem in v svetu, odkrivajo le drobce njenega dela, s katerim je Reko postavila na zemljevid pomembnih raziskovalnih centrov sodobne ikonografije in ikonologije. Zgovornejšje so besede njenih študentov, ki se jim zdi uspeh njihove profesorice samoumeven: »Jasno, odlična je.« Široko razgledanost, erudicijo in globino njene znanstvene misli morda najbolje razkriva prav njena najnovejša knjiga, ki je eden velikih mejnikov v raziskovanju razvoja ikonologije in kritičnem vrednotenju ikonološke metode. Ob tem velja omeniti, da gre za prvenec v zbirki *Ikonoteka* reškega Centra za ikonografske študije.

Podnaslov knjige »*Kritični prikaz zgodovine metode*« pove, kaj je osrednja tema raziskav Marine Vicelja-Matijašić in, ne nazadnje, kakšen je njen pogled na ikonologijo. Čeprav se sliši komaj verjetno, se poznavalci še danes ne morejo povsem zediniti v tem, kako definirati ikonologijo. Nobenega dvoma sicer ni, da je v tradicionalnem pomenu besede to metoda, s pomočjo katere raziskujemo vsebino in kontekst nastanka spomenikov likovne umetnosti, vendar je v približno sto letih razvoja doživela kar nekaj premen, razširila polje delovanja ter postala hkrati disciplina in raziskovalno področje. Avtorica uvodoma opozori na problem interpretacije, v nadaljevanju pa ikonologijo obravnava kot metodo, kar je za prikaz zgodovine ikonologije najustreznejši pristop. Toliko bolj, ker Vicelja-Matijašić že v prologu uvede pojem nova ikonologija, ki ga natančneje opredeli v sklepnem poglavju knjige in ki je – bralci se bodo tega zagotovo razveselili – tema njene naslednje knjige.

Ikonologija Marine Vicelja-Matijašić ni samo sijajna študija, v kateri avtorica obravnava zgodovinski razvoj metode, ki se je v zgodnjem 20. stoletju začela razvijati v okviru umetnostne zgodovine, temveč dolgo pričakovani *desideratum* stroke, ki v zadnjih desetletjih beleži izjemno intenziven razvoj. Avtorica podrobno opredeli vse ključne razvojne postaje in vidike ikonologije, ki je doživela velik razcvet še pred drugo svetovno vojno, v drugi polovici 20. stoletja pa je prerasla umetnostnozgodovinske okvire in z bogatim metodološkim aparatom interpretacij likovnih del dobila značaj izrazito interdisciplinarne oziroma naddisciplinarne znanstvene metode. Njen pristop se ne omejuje na nizanje zgodovinskih dejstev. Vodilne znanstvenike, ki so prispevali k izoblikovanju ikonološke metode, predstavi v živi, kritični osvetlitvi skozi njihovo delo – z izbranimi primeri njihovih ikonoloških analiz pomembnih umetnostnih spomenikov nazorno ilustrira proces razvoja ikonologije v praksi.

V prvem delu knjige *Povijesni pregled* predstavi zgodovinska izhodišča ter osvetli življenje in delo Abyja Warburga, ki velja za začetnika novega, ikonografsko-ikonološko naravnane pristopa v interpretaciji spomenikov likovne umetnosti. Z izjemno izostrenim vpogledom obravnava Warburgov opus in opredeli tako njegove teoretske vidike kakor tudi primere praktičnega metodološkega pristopa pri analizi umetnostnih spomenikov. Pri

tem se osredotoči na tri velike vsebinske sklope: interpretacijo zgodnjerenesančnih fresk v Palazzo Schifanoia v Ferrari, korpus renesančnih slik z mitološko tematiko, na primeru katerih Warburg izoblikuje koncept formule patosa (*Pathosformeln*) in svoj najkompleksnejši življenjski projekt *Atlas Mnemosyne*, v katerem veliki umetnostni zgodovinar v skladu s kriterijem vsebinskih povezav in asociacij v izvirnih »kolažih« fotografij umetniških del iz različnih obdobij od antike do 20. stoletja ustvarja likovne dokumente mnemotehničnega značaja, ki odkrivajo njegov način razumevanja umetnosti in njene sovisnosti v kulturnozgodovinskih obdobjih, njegov interpretativni koncept slikovne govorice (*zum Bild das Wort*) ter skozi vse to osnovne premise porajajoče se ikonološke metode.

Zgodovinski pregled avtorica logično nadaljuje z Erwinom Panofskim, velikanom klasične nemške umetnostnozgodovinske šole, ki se je uveljavil kot vodilni nadaljevalec ikonološke interpretacije (prenesel jo je tudi v ZDA) in danes velja za očeta ikonologije kot jasno definirane interpretativne metode. Ob analizi njegovih najpomembnejših spisov Vicleja-Matijašič spremlja razvoj metode in predstavi tudi njeno notranjo (tridelno) strukturo, kot jo je Panofsky definiral v epohalnem delu *Studies in Iconology* (1939). Posebno pozornost posveti tudi vprašanju razmejitve ikonografije in ikonologije ter velikim temam, ki jih Panofsky razvija v svojih spisih, predvsem vprašanju prikrite simbolike, perspektive kot simbolične forme ter ideji renesanse kot umetnostnozgodovinskega koncepta, ki ni nujno vezan na zgodovinsko obdobje *quattrocenta* in *cinquecenta*, ampak se periodično javlja v različnih obdobjih. Poleg Panofskega kot osrednje osebnosti v zgodnjem razvoju ikonologije Marina Vicleja-Matijašič s pretehtanim občutkom za pomen v razvoju ikonološke metode predstavi tudi njegove najpomembnejše sodobnike in predstavnike mlajše generacije, kot so Fritz Saxl, Edgar Wind, Rudolf Wittkower, Jean Seznec in Francis Yates.

Prvemu delu knjige smiselno sledi drugo veliko poglavje, *Tradicija i nove perspektive*, v katerem avtorica najprej spregovori o internacionalizaciji ikonoloških raziskav in t. i. »ikonološki diaspori«, ki je v največji meri posledica druge svetovne vojne in selitve velikega števila evropskih umetnostnih zgodovinarjev, ki so se ukvarjali z ikonologijo, v Združene države Amerike. Osrednja osebnost te dobe je nedvomno Ernst Hans Gombrich, čigar delu in prispevku k ikonološki metodi je posvečene največ pozornosti. Njegov velikanski opus je obravnavan z izjemno erudicijo, izpostavljeni pa so tisti vidiki, ki so ključni za nadaljnji razvoj ikonologije tako v Ameriki kot v Evropi in s katerimi v smislu odprtih teoretičnih in metodoloških nastavkov Gombrich ustvari izhodišče za sodobni razvoj ikonologije, ki ga avtorica oriše v poglavjih *Gombrichovo nasljeđe*, *Evropski ikonološki studiji* ter *Američka akademija i ikonologija*. Vicleja-Matijašič svoj zgodovinski pregled sklene s pogledom naprej: v kratkem poglavju *Nova ikonologija* odstre pogled na vlogo ikonologije v sodobni znanosti, njene nove funkcije in metamorfoze.

Knjigo Marine Vicelja-Matijašič odlikuje suvereno obvladovanje materije tako v smislu poznavanja primarnih virov kot kritičnega branja relevantne strokovne literature, ob tako zahtevnem projektu pa se v polni meri pokaže sposobnost sinteze obsežnih raziskav v logično in pregledno strukturo, ki ponudi jasen vpogled v razvoj ikonologije. Posebej velja izpostaviti avtoričino izjemno široko razgledanost ter pretanjen posluh pri obravnavi in interpretaciji tekstov, ki veljajo za inkunabule ikonologije. Z danes precej redko sposobnostjo znanstvene empatije v svojem pisanju poustvari duh časa, v katerem se je rojevala ikonologija, in bralcu omogoči, da plastično podoživi ideje velikanov umetnostne zgodovine, ki so krojili razvoj ikonološke metode. Zdi se, da avtorica v dialogu z njimi oplemeniti tudi način pisanja: njen jezik je izjemno bogat, poln in slikovit, obenem pa jasen, tehten in natančen.

Tema znanstvene monografije Marine Vicelja-Matijašič je izrazito aktualna: ikonologija je danes bolj kot kdajkoli prej v središču zanimanja umetnostnozgodovinske stroke in drugih znanstvenih disciplin, ki se ukvarjajo z likovno umetnostjo, vizualnostjo in sodobnimi vizualnimi mediji. To dokazuje skokovit porast števila ikonoloških študij v zadnjih dvajsetih letih, pa tudi vse pogostejše teoretske razprave o ikonologiji in mednarodni znanstveni simpoziji, na katerih so ikonografske teme zelo izpostavljene. Delo je aktualno tudi zato, ker gre za prvi tako celovit in kritičen pregled razvoja ikonologije. Knjiga profesorice Vicelja-Matijašič zapolnjuje praznino, ki na tem področju vlada od zadnjih pomembnejših pregledov razvoja ikonologije, nastalih v 80. letih prejšnjega stoletja, in nedvomno predstavlja mejnik, katerega pomen bo lahko v celoti ovrednotil šele prihodnji razvoj stroke. *Ikonologija* je temeljno delo za razumevanje zgodovine ikonologije kot metode ter njene vloge in pomena v raziskovanju likovne ustvarjalnosti. Predstavlja zrelo sintezo dolgoletnih raziskav avtorice, ki se je s svojim delom uvrstila med vodilne svetovne avtoritete na tem področju. Njeni pogledi, teze in spoznanja so bili izhodišče za številne razprave na največji mednarodni znanstveni konferenci s področja ikonografije in ikonologije *Transregional Iconology*, ki je spomladi 2013 potekala na Reki, v Szegedu in Budimpešti, kjer so se zbrali vodilni svetovni umetnostni zgodovinarji in ikonologi. Kritično ovrednotenje in odobravanje, ki so ga bile njene raziskave deležne na konferenci, je najvišje možno priznanje njenemu delu s strani mednarodne strokovne javnosti.

Prvenec v novi zbirki *Ikonoteka* je zanimivo in navdihujoče branje – bralec lahko uživa tudi v duhovitosti argumentacije in eleganci pisanja, ki ga dobesedno potegne v zgodovino ikonologije. Knjiga je obenem dragocen priročnik za študente umetnostne zgodovine in vse, ki jih zanima likovna umetnost. Sodeč po tako odličnem in odmevnem začetku smemo v zbirki *Ikonoteka* pričakovati še veliko dobrega branja. In seveda upamo, da bomo lahko čim prej vzeli v roke tudi naslednjo knjigo Marine Vicelja-Matijašič, *Novo ikonologijo*.